

Tudományos élet.

(Új magyar esztétika. — Jules Verne.—
Egy régi magyar énekeskönyv. — Bes-
senyei Tariménese.)

A budapesti egyetem egy évvel ezelőtt jelentékeny tudomány egyéniséggel gyarapodott, mikor új filozófiai tanszékére Pauler Ákos egyik tanítványát, báró Brandenstein Bélát meghívta. A fiatal magyar filozófus, ki még harmadik évtizedét sem töltötte be, már egy féltucat vaskos kötettel bizonyította be tehetségét és roppant munkabírását. Főműve, melyben a metafizika új megalapozását adja, német nyelven jelent meg és a filozófia hazájában jelentékeny sikert aratott.

Most *Művészetfilozófia* címen esztétikát írt Brandenstein. Az esztétika szót tudatosan kerüli, mert a Baumgarten által bevezetett «esztétika» szó már előlegezi a szép tanának bizonyos elvi, mégpedig az érzéklésen alapuló felfogását. És miután az ő esztétikája a legszorosabban kapcsolódik metafizikai rendszeréhez, joggal nevezhette könyvét művészetbölcseletnek.

Brandenstein Béla a mai ifjabb idealista generáció gyermeke: gyökeresen szakít a háború előtt nálunk igen divatos pozitivistá esztétikai felfogással, mely részben az érzéklés vizsgálata, részben empirista módon magukból a műalkotásokból kivont megfigyelésekre támaszkodott. E vizsgálatokban hiányzott a tudatos filozófiai állásfoglalás és így talajuk ingatag volt; ki nem fejezett, tudattalan és sokszor önmagukban ellentmondó alapelvekre épültek.

A szintézis most sokkal messzebről indult, a metafizikai, sőt teológiai magasságokból; mert Brandenstein Béla filozófiáját jellemzi az az állandó törekvés, hogy a metafizikát a teológiával szoros kapcsolatba hozza. Ennyiben is modern: benne is, mint Németország számos filozófusában

megszakad a Kant-tanítványok hosszú sora, kik túlzott gonddal ügyeltek arra, hogy a teológia problémái valahogy össze ne keveredjenek a filozófiával. Mintha talán a létezés kétféleképpen lenne lehetséges: teológiai és filozófiai alapon!

Ez viszont nem azt jelenti, hogy Brandenstein teológiát ír, hanem csupán azt, hogy filozófiai rendszerében nincsenek olyan minden emberi okoskodást megállító határok, amilyenekhez a kanti iskola hozzászoktatta az emberi gondolkozást. Istentől természetben át az emberig teljes összefüggésben tekinti át a létező dolgokat és a neoplatonizmus lépcsőzetes rendszeréhez hasonlóan harmónikus rendszerességgel építi ki az átmeneteket. Esztétikájának is az az ereje, hogy nem egyes esetekre vonatkozik, hanem a teljes létező világban felismeri a szép kritériumait és olyan alapelveket talál, melyek egybefoglalják Istent, a természetet és az embert. A szép alapjául az érzelmet jelöli meg s szerinte a szép az *érzelem* sajátnemű, autonóm, az embertől függetlenül Istenben és természetben is megtehető alakulata. Láthatólag erős hatást tett rá Schelling szimbolikus esztétikája, de ő a szimbolikus jelleget csak a műalkotásban ismeri el és nem annak lényegéül.

És annak ellenére, hogy Brandenstein az újabb logikus-metafizikus iskolához tartozik, ez a könyve az eleven étellel a legszorosabb kapcsolatban igyekszik maradni s az elméleti megalapozás után, teljes részletességgel hatol a műalkotás, a művész és a műfajok világába s meglepő könnyedséggel illeszti azokat rendszerébe, mely így megtartja a filozófiai rendszerek egységességét és mégis a mindennapi élet, a fenomének világának tarka változatosságát mutatja. Azzal a meggyőződéssel tettük le ezt a könyvet, hogy a Greguss Ágost óta önálló rendszerben nem művelt esztétika méltó

folytatóra talált, kinek ideális, metafizikai magasságokba lendülő gondolatvilága alkalmas arra, hogy a magyar műkritika megkapja végre régóta hiányzó bölceleti alapjait. Reméljük, hogy mihamar új magyar esztétikus gárda keletkezik e rendszer iskolájában, mely mint mestere szerencsésen egyesíti majd magában a szintézis erejét az analitikus intuícióval. Addig is a magyar zenész, költő, műkritikus, képzőművész figyelmébe ajánljuk Brandenstein *Művészfilozófiáját*, hogy abból idealizmust és művészi tudatosságot tanuljon.

*

Ma, amikor a fantasztikus regények újra divatban vannak és Conan Doyle, Wells, Pierre Mac Orlan művei milliók képzeletét izgatják, bizonyos aktualitással bír Jules Verne, a fantasztikus «tudományos» regény nagy mestere, ki különben varázsát mai napig sem vesztette el az ifjúság körében. Hankiss Jánosnak, a debreceni egyetem francia irodalomtanárának nagy tanulmánya Jules Verneről (Budapest, 1930) így mindnyájunkat érdekelhet, kik ifjúkorunkban a nagy francia mesemondó lenyűgöző könyveit rajongtunk. Hankiss ugyan nem hajlandó Jules Vernet az ifjúságnak engedni; nagy költőnek tartja és pl. a *Rejtelmes Szigetben* fenséges lírát talál, de a tárgyába szerelmes tudós hőst mindig kedvezőbb színben látja, mint az egyszerű olvasó. Pedig ha Vernet Edgar Poeval összevetjük, kinek művei Vernet Hankiss bizonyítása szerint saját tehetségének felismerésére vezették, feltűnik a nagy kvalitáskülönbség az igazi költő és a tehetséges író között. Hankiss Verne javára írja egészséges optimizmusát, amit mi inkább a lelki problémalátás hiányának neveznénk, holott ő maga analizálja a tudós módszerességével Verne sablonszerűen romantikus, sőt melodramatikus, tehát művésziellen

fogásait. De aki be akar látni ennek a mindenesetre rendkívüli tehetségnek műhelyébe, fokozódó érdeklődéssel fogja olvasni Hankiss tanulmányát, mely Vernet mint a XIX. század tudományos és technikai haladás eszméjének tipikus képviselőjét mutatja be és mintáit (Poe, Cooper, Scott, Dumas, V. Hugo, Molière, Labiche), jellemzési eljárását, sajátos francia komikumát erős kritikai érzékkel boncolja. Nagy érdeklődéssel várjuk a könyvben bejelentett tanulmányt is, melyet a szerző egyik tanítványa készít *Verne és Magyarország* címen, mert tudvalévő, hogy a magyarok aránylag sűrűn és elég szimpatikus színben szerepelnek Jules Verne regényeiben s ezen nincs mit csodálkoznunk, hiszen Jules Verne regényei a magyar-francia barátkozás legmelegebb korszakában keletkeztek.

*

Érdekes lapokat adott ki Iványi Béla a Szent István-Akadémia felolvasásai között: Báró Sennyei László nagyszombati jezsuita rektor római utazásairól szóló jegyzeteit, ki 1687., 1693. és 1696. években járt ismételtelen Rómában rendi nagygyűléseken és benyomásait — igaz, kissé szűkszavúan — naplószerűen megörökítette. Nemcsak arra nézve tanulságos, mint látta egy művelt magyar pap az akkori Olaszországot és egyházi életet, hanem arra is, milyen volt a jezsuita rend belső élete, azé a rendé, mely épen akkor indult a felszabadult Magyarország egyházi és kulturális életének újjászervezésére. Sennyei első ízben épen akkor volt Rómában, amikor a S. Maria sopra Minerva-templomban Molinos quietista pörét tárgyalta az inkvizíció s így a magyar jezsuiták vezetője közvetlenül benne élt abban az izgatott légkörben, amit a spanyol misztikus tana maga körül teremtett. Kedves és sokszor humoros

megfigyelései kitűnő olvasmánnyá avatják Sennyei naplóját azok számára, akik nem riadnak vissza latin szövegek olvasásától.

*

A régi magyar irodalomnak egyik gazdag, vonzó, de máig sem eléggé tanulmányozott fejezete a régi magyar énekeskönyvek csoportja, pedig ezekben Balassi Bálinttól kezdve a XIX. századi szerelmi költészetéig, sőt a ma is élő népdalokig meglegjünk az irodalmi folytonosságot. Nem tudjuk, milyen életet éltek ezek a versek, csak sejtjük, hogy bennük lüktet az az irodalmi tudatosság, melynek más téren oly nagy hiányát érezzük.

Az énekeskönyvek hosszú sora a XVII. században kezdődik és a XVIII. századból ismerjük őket a legnagyobb számban, mert itt a «nemzetietlen» kor — mint ahogy mondani szokás — egyáltalán nem jelent hiátust a régi fejlődésben. Most is egy, a XVIII. század végéről (1796) való énekeskönyvet adott ki a *Győri Szemle* könyvtárában a nagy szorgalommal és jelentékeny filológiai kutató tehetőséggel dolgozó győri tudós, Gálos Rezső, ki ennek a kötetnek származási helye nyomán a *Pannonhalmi Énekeskönyv* elnevezést adta. A gyűjtemény igen sok Amadé és Faludi-vers mellett ismeretlen származású, új vagy más gyűjteményekben is előforduló darabokat tartalmaz, melyek legnagyobb része, kissé raffináltabb formában, nagyobb technikai készséggel a Balassitól megindított gálans szerelmi lírát folytatja, kevesebb egyéniséggel, több közhelyszerűséggel. E mellett persze más műfajok, mint a bordal, a csufondáros társasének is bőven képviselve vannak a gyűjteményben. Így pl. a mai ember meglepetve olvashatja benne a «Kinek szeretője öt-hat nincsen» dévaj szövegének őst; melyet különben Pálóczi Horváth Ádám is lejegyzett:

Akinek ma kedve nints, annak egy
tsöp esze sints,
fogva tartsa vass kilints, atzél
lakat és bilints
akaszák fel a füstre, vagy a pálinkás
üstre
tizenkét rét nyüstre.

Vajjon melyik italos deák műve ez a hosszú életű bordal?

A régi magyar irodalom történeteinek nem lehet érdekesebb és fontosabb feladata, mint ennek a letűnt, de valamikor igen eleven és mai kihatásaiban is rendkívül fontos költészetnek a felkutatása és feldolgozása és ha a zenetörténészek és az irodalom bűvárai most nagyobb érdeklődéssel fordulnak a régi magyar énekeskönyvek felé, csak régi, eddig elmulasztott fontos köteletségüket teljesítik. Gálos Rezsőt pedig dicséret illeti, hogy a sok-sok hozzáférhetetlen énekeskönyv közül egyet ismét közkinccsé tett. Persze, Pálóczi Horváth Ádám hatalmas gyűjteményének megjelenése, ki a dallamokat is feljegyezte, többet jelentene a további kutatásnak, mint ezek a dallam nélküli kéziratok!

*

A Markó-utcai reálgimnázium ifjúsága ezidén folytatta Bessenyei György munkáinak kiadását, melyet egy buzgó tanárának, Vajthó Lászlónak, lapunk kitűnő munkatársának buzdítására megindított. Nem osztozunk azok nézetében, kik ezt a vállalkozást leki-csinylik vagy azzal intézik el, hogy a diáknak tanulás a dolga és nem a filológiai szövegkiadás. Ma, mikor a középiskolai magyar irodalmi oktatásban a diákok úgyis oly messze esnek maguktól az íróktól a sok javarészben elavult elméleti tananyag miatt és az írókat sokszor csak az ú. n. «kivonat»-okból ismerik, csak örülni lehet annak, hogy legalább egy író t ily alaposan, ily közelről megismernek, hogy szinte benne élnek s különösen, ha ez az író oly érdekes és nevezetes egyéniség,

mint Bessenyei György. Ezúttal *Tariménes utazását* adták ki a diákok részben saját költségükön, terjedelemre az Akadémia kiadványaival versenyző kötetben. Ezt a testes politikai regényt Bessenyei élete főmunkájának tekintetjük: zamatos nyelvéen itt foglalta össze élete összes problémáit a XVIII. század divatos formájában, az utopisztikus regényben. Fénelon *Télémaque*-ja, Voltaire szatirikus regényei, talán Barclay *Argenise* voltak a mintái, de Bessenyei, ki sohasem szerette a szolgálai másolást, csak a formát vette át és saját töprengéseit, sőt egyéni történetét is belevitte ebbe a művébe. A könyv maga elsősorban az *állami* berendezkedés regénye és állandóan a XVIII. századi nagy gondolkozók, Montesqueui és Rousseau koncepcióival való küzdelem, illetve azok egyeztetése a teréziánus és fredericiánus abszolutizmus tényeivel. Ezzel összefüggésben áll a regényben a vallási türelmesség problémája, mely Bessenyeinek is életproblémája volt és melynek nehezen lehetne lekesebb apostolatát találni, mint a deista Bessenyeit. A nagy magyar racionalista író-gondolkodó légüres térben kavargó gondolatai így, a magyar teréziánus állam és a magyar vallási harc kérdéseire vonatkozó célzások révén válnak életszerűvé. Mindezek felett vonzó jelenség Bessenyei nyelve, mely még a nyelvújításon innen, gyökeres tisztántúli magyarsággal igyekszik kifejezni mindazt, amire Voltairenek, Rousseauanak, Montesqueiúnak már egy raffinált, szinte dekadensen színtelen és minden nuancera hajlékony eszköz, a XV. Lajos-korabeli francia nyelv állított rendelkezésére. És ez a stílus egyúttal Bessenyei elszigetelten küzdő egyéniségének is kifejezése és híven tükrözteti lelkét, mely mint a homokba futó pusztai folyó, sivár magányban mult el. Köszönet a lelkes ifjakknak, kik visszavezették az irodalmi élet medrébe! *Eckhardt Sándor.*

Színházi szemle.

A Nemzeti Színház évadnyitóul Hevesi Sándor Jókai-adaptációinak legelsejét, a másfél évtizede jelentékeny magyar-színházi sikert elért **Az új földesúr**-at iktatta műsorába. A klasszikus regény figurái vonultak fel megint rendre előttünk, nem mondhatnám, hogy: kiléptek a regény lapjai közül, mert ennek a dramatizálási kísérletnek főbaja épen az, hogy nagyon is az epikus cselekvény betűihez tapad s abból csak azt nem adja, ami valójában a lényege: az osztrák lovag fokozatos lelki átalakulásának rajzát. Itt Jókai finom lélekelemzéssel dolgozik, gondosabban és mélyebbre ásva, mint bárhol írói művében s ennek az analízisnek végigvezetésére a színpad nem lehet alkalmas. Maga Jókai aligha adta volna rá a fejét, hogy *Az aranyember* módjára ebből a regényéből is színpadi változatot írjon. Hevesi Sándor egész színpadismeretét latbavetette, hogy az epikai anyagba valami drámai lélekzetvétel költözzék, de színpadjának mozgalmassága végül is a földolgozról majdnem egészen az epizódok felé billenti a súlypontot: Ankerschmidt sorsáról a lányaiéra, ezek szerelmi történeteire, melyek mindegyike itt, a színpad megvilágításában meglehetősen konvencionális romantikává bágyad. S ezek között a tábornok markáns alakjából is jobbára csak az érzelmes apa vonásai maradnak meg, akinek háta mögött szövődnek-szakadnak a szerelmi szálak, maga pedig csak amúgy végszóra jelenik meg, hogy megbocsásson, bánattal sujtassék vagy áldását adja.

A Magyar Színházban annak idején ez az érzelmössé lágyított Bach-korszak is nagyon tetszett. Jókai világa a figurákon is, a dialóguson is megmegcsillant s ha az önkényuralom légköre valamelyest künn is rekedt a színpad mögött, Jókai hangja, magyar és meleg lelke azért előntötte a